

Skotsk litteratur och dess anknytning till Whisky.

En vacker höstdag, 23 oktober 2005, var jag inbjuden till Hotell Torpa pensionat för att inför Telge Whisky Sällskap tala om "Massor av whisky och andra intressanta skotska böcker."

Upprinnelsen till detta var en förfrågan från Ingemar Giös till bibliotekschef Wera Sundin om någon bibliotekarie på Södertälje stadsbibliotek kunde berätta om skotsk litteratur för TWS medlemmar. Detta var på våren 2005 och sommaren 2005 ägnade jag Anders Johnsson, som aldrig särskilt funderat över om den från engelska översatta litteratur jag läst varit av skotsk ursprung eller ej endast åt sådana böcker.

Skottland, ett land jag hittills inte besökt, och whisky, en dryck jag inte lärt mig uppskatta i tillräcklig grad, en utmaning svår att motstå. Mina associationer till Skottland hade till denna stund mest handlat om textila material som Harris tweed och popmusik av grupper som Belle & Sebastian.

Själva fundamentet i den skotska litteraturen är naturligtvis nationalskalden Robert Burns (1759-1796). Hans födelsedag den 25 januari firas av TWS liksom många andra med en "Burns supper".

Burns hyllar det goda livet och detta innefattar drycker av olika slag. Han har dock inte skrivit någon enskild dikt tillägnad just bruket av whisky. Det har han däremot om öl i en dikt som i Gustaf Frödings tolkning heter "Och gott öl kom". För övrigt i en helt annan tid tonsatt och inspelad av Ulf Lundell. Som bakgrundsillustration till mina ord om den store visade jag en samtida teckning av Burns och ett antal andra drickande män med den tänkvärda bildtexten: "Mixtures not always salutary...".

Den klassiska skotska litteraturen innefattar också de även i Sverige med klassikerstämpel märkta författarna Walter Scott och Robert Louis Stevenson.

Walter Scott (1770-1832) är hos oss mest känd för "Ivanhoe" som är en riddarroman i det medeltida England. Sin första stora lokala succé hade han med "Waverley" som kom ut 1814 under pseudonym. En skildring av det skotska upproret 1745. Från kapitlet "En fest i högländerna" läste jag en kortare bit som visar dryckernas sociala historia.

"I klanhövdingens omedelbara närhet flödade rödvin och champagne, medan ren eller utspädd whisky och och starkt öl utgjorde förfriskningen för dem som satt längst ner."

Enligt Nationalencyklopedin fick Whisky sitt genombrott i de högsta samhällsklasserna först när drottning Victoria genom sitt uppskattande av den godkänt användningen. Tidigare betraktades den som både proletär och icke-engelsk.

Robert Louis Stevenson (1850 -1894) är liksom Scott född i Edinburgh och även hans mest berömda böcker har mycket lite med Skottland att göra.

"Kidnappad" däremot utspelas i de skotska högländerna efter nederlaget mot engelsmännen i Culloden 1746. I den svenska upplaga jag läste heter den "David Balfours sällsamma äventyr" men det är samma bok. I samband med ett kalas utbryter en duell i säckpipsblåsning och som inspirerande dryck används "athole brose". En dryck vars grund- ingredienser : gammal whisky, slungad honung och söt grädde nämns men proportionerna bevaras hemliga.

En stor poet i Skottland litteraturhistoria är **Hugh MacDiarmid** (1892-1978). Sitt genombrott gjorde han 1926 med "A drunk man looks at the thistle" Tisteln, Skottland nationalblomma, liksom Robert Burns finns med från början av författarskapet. Ibland vänder han sig direkt till den store och med det kamratliga uttrycket "Robban" ironiserar han grovt över hur de som inte känner honom firar honom och låtsas tycka om haggis.

Hugh MacDiarmid uppträdde oftast i kilt i offentliga sammanhang och var i sin egen kombination av skotsk nationalist och kommunist svårsmält i många kretsar. En urvalsvolym av honom kom på svenska 1984 med titeln "En drucken man beskådar tisteln...och andra dikter" Sina sista år levde han ensligt på en ö utanför Skottlands kust. I stort självförsörjande men böcker och whisky fick fraktas dit.

Orkneyöarna har en egen stor författare. **George Mackay Brown** (1921-1996) föddes i Stromness och bodde större delen av sitt liv där. Brown skrev i många litterära genrer men gemensamt är kärleken till Orkneyöarna och dess folk. På svenska finns romanen "Balladen om Greenvoe" och novellsamlingen "Stormväktaren och andra berättelser från Orkneyöarna". I den var jag bara tvungen att göra whisky-intresserade uppmärksamma på berättelsen med den talande titeln "Upprörda vatten". Skildrar tillkomsten av denna dryck långt från de etablerade destilleriernas horisont.

"Man fick dricka brunnen torr för att svalka sin skällade hals dagen efter."

Kronologiskt är vi nu framme i den samtida skotska litteraturen. En av de även i Sverige mycket lästa är **Irvine Welsh** (1961-). Född i Edinburgh och uppväxt i förorten Muirhouse är hans skrivande starkt präglad av livet bland arbetslösa, drogmissbrukande och på alla sätt utslagna människor. Kommersiellt genombrott gjorde han med "Trainspotting" som kom ut 1994 och redan 1996 fanns på svenska. Samma år som filmatiseringen av boken lanserades. Bruket av alkohol och andra droger är i Welshs värld betydligt kraftigare än det stilla sippandet av en smakrik whisky och han har kritiserats för att han är alltför solidarisk med den drogkultur han förevisar. I boken jag studerade för detta tillfälle "Limmad" från 2001 har ironin tillkommit.

"Definitionen "ungdomar" syftade på alla som var yngre än han själv: under femtiosju, således. De hade helt enkelt inte fullgjort sin lärotid som drinkare och var inte att lita på när det gällde att uppträda värdigt då man var berusad. Det kunde visserligen inte Alec eller Gary heller, men det hörde inte till saken."

Alan Warner (1964-) född i Oban även han en uppväxt långt från böckernas värld. Fram till sin debut 1995 med "Morvern Callar" arbetade han som lokförare.

"Vandraren" kom på svenska 2005 och är en skröna om "systemsonens" jakt på sin morbror som efter att ha stulit en pubkassa är på flykt i de skotska högländerna. Vandraren är både enögd och starkt whiskyberoende och många pubar besöks. Romanen pendlar mellan högt och lågt och har många influenser från klassisk skotsk litteratur. Här dyker till exempel upp händelser från Stevensons "Kidnappad".

Den av de moderna skotska författarna som jag personligen mest uppskattar är **Andrew O'Hagan** (1968-). Född i Glasgow och uppväxt vid Ayrshirekusten. Till dessa höghus i Ayrshire återvänder han i sin debutroman "Våra fäders hus" som kom ut 1999 och på svenska året efter. Huvudpersonen Jamies farfar som varit reformivrare och byggherre ligger nu och dör på adertonde våningen i ett av de hus han själv skapat. Misären är tydlig och hissarna fungerar sporadiskt. I boken dricks inte bara en hel del whisky utan det ges också många anspelningar på klassisk skotsk litteratur även här. Man märker att traditionen är en viktig ingrediens även i det samtidigt skrivna.

Lika närvarande som whiskyn är hela tiden Robert Burns. På en pubruna med den allt svagare farfadern får Jamie i uppdrag att hitta till Auld Alloway Kirk där Burns fader William är begravd. Med hes röst deklamerar farfar hela "Tom O'Shanty" som han kunnat utantill sedan han var barn. Magiskt är det beskrivet.

En ny exportprodukt från Skottland vid sidan av de traditionella som whisky är detektivromaner. Två stora och även till svenska snabbt översatta är **Ian Rankin** (1960-) och **Denise Mina** (1966-). Rättvist nog har de varsitt litterärt epicenter. För Rankin är det Edinburgh och Minas är Glasgow.

Man lär kunna gå på pubrundor långt från de traditionella turiststråken efter Rankins böcker.

Rankins huvudperson heter John Rebus och om han själv får välja dricker han "Mac Allen". Ian Rankin själv dricker inte whisky för han blir sjuk av det. Enligt egen utsago ett sant öde för en skotte.

Hjälten i Denise Minas böcker i Garnett-trilogin heter Maureen O'Donnell och har liksom John Rebus hos Rankin ett inte helt problemfritt förhållande till whisky. I klartext dricker hon för mycket. Hennes vanor är dock lite burdusare och i "Döden i Garnethill" får det en bartender att utbrista:

"Om chefen kom och såg att jag serverar en maltwhisky med limejuice skulle jag – jag vet inte vad han skulle säga."

Nu bryter vi den kronologiska ordningen och kommer till boken i kåseriets titel.

I den skotska litteraturen finns förekomsten av whisky alltid mer eller mindre närvarande. Halten kan dock variera och jag tänker avsluta denna lilla vandring med en bok som vore otänkbar utan dess närvaro.

"Massor av whisky" av **Compton Mackenzie** (1889-1976) kom ut som "Whisky Galore" 1947 och den första svenska upplagan kom 1950 vilket är samma år som den filmatiserades. Självt är jag född 1951 och mina minnen av filmen som jag såg någon gång som barn är bara vatten, trälådor och någon slags flaskor.

Sommaren 2005 läser jag boken sittande i solen hemma på tomten och många småputtriga skratt undslipper mig under läsningen. Det är som en kombination av vår österlenska Fritiof Nilsson Piraten och den engelska P.G. Wodehouse. Situationskomiken flödar medan däremot tillgången på whisky tryter på de små öarna i Yttre Hebriderna denna vår 1943. Ett fartyg "s/s Cabinet Minister" på väg mot Förenta Staterna med 50 000 lådor whisky förliser dock och berättelsen kan ta en annan riktning.

"Det är tveksamt om det funnits ett sådant representativt urval whisky på ett och samma ställe förut. I en trälåda med tolv flaskor kunde det ligga sex olika märken, var och en i sina speciella buteljer. Förutom alla världsberömda namn, välkända genom åratals hänsynslös reklam, fanns där många blends av högsta kvalitet, kanske inte så berömda men väl så goda. Man hittade Highland Gold och Highland Heart....."

Resten av sidan försvinner i en uppräknings av whiskysorter som åtminstone för mig är helt obekanta. Det säger ju inte så mycket då mina kunskaper om whisky är mycket obetydliga.

Mötet med whiskys värld har dock fått mig att ta ett steg vidare. Öl kan jag betydligt bättre och har för länge sedan lämnat uttrycket "en stor stark" bakom mig. Det är ungefär lika begåvat som att gå in på en restaurang och be om mat.

Detta nedskivet långt efter mötet med Telge Whisky Sällskap och renskrivet i grevens tid i slutet av nådens år 2006.

Anders Johnsson